

WYBÓR PRAWA A OCHRONA OSÓB TRZECICH

na tle rozporządzenia Rzym II

Krzysztof Pacuła

Wolters Kluwer

WYBÓR PRAWA A OCHRONA OSÓB TRZECICH

na tle rozporządzenia Rzym II

Krzysztof Pacuła

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2024

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 15 stycznia 2024 r.

Recenzent

Dr hab. Mariusz Fras, prof. UŚ

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Kruś

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-348-8

ISSN 1897-4392

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Uwagi wprowadzające	17
Rozdział 1	
Narodziny i powodzenie idei autonomii woli w zakresie zobowiązań pozaumownych	25
1. Uwagi wprowadzające	25
2. Idea autonomii woli w zakresie zobowiązań pozaumownych w wypowiedziach doktryny	28
3. Idea autonomii woli w zakresie zobowiązań pozaumownych w judykaturze	34
4. Idea autonomii woli w zakresie zobowiązań pozaumownych w źródłach prawa kolizyjnego	36
Rozdział 2	
Wybór prawa na tle rozporządzenia Rzym II	41
1. Urzeczywistnienie idei autonomii woli w rozporządzeniu Rzym II	41
1.1. Droga do europejskiej kodyfikacji norm prawa kolizyjnego w zakresie zobowiązań pozaumownych ...	41
1.2. Rola rozporządzenia Rzym II w kontekście upowszechnienia wyboru prawa w zakresie zobowiązań pozaumownych	47
2. Zakres zastosowania rozporządzenia Rzym II	54
2.1. Przedmiotowy zakres zastosowania rozporządzenia Rzym II	54

2.1.1. Sprawy cywilne i handlowe	55
2.1.2. Zobowiązanie pozaumowne	56
2.1.2.1. Umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej	60
2.1.2.2. Umowa ze skutkiem ochronnym dla osób trzecich	61
2.1.2.3. Umowy powiązane (łańcuch umów)	68
2.1.3. Powiązanie z prawem różnych państw	71
2.2. Czasowy zakres zastosowania rozporządzenia Rzym II	75
3. Przejawy korzystania z kolizyjnoprawnej autonomii woli na tle rozporządzenia Rzym II	76
3.1. Uwagi wprowadzające	76
3.2. Pośredni wpływ na właściwość prawa	77
3.3. Bezpośredni wpływ na właściwość prawa (wybór prawa)	78
3.3.1. Szczególne przesłanki dopuszczalności wyboru prawa	78
3.3.1.1. Wymóg „prowadzenia przez wszystkie strony działalności gospodarczej”	80
3.3.1.2. Wymóg „swobodnego wynegocjowania” porozumienia o wyborze prawa	95
3.3.2. Charakter prawny umowy o wybór prawa	100
3.3.3. Przesłanki ważności lub skuteczności wyboru prawa	102
3.3.3.1. Uwagi wprowadzające	102
3.3.3.2. Dokonanie wyboru prawa właściwego ...	104
3.3.3.3. Zdolność do zawarcia umowy o wybór prawa	108
3.3.3.4. Forma umowy o wybór prawa	109
3.3.3.5. Wady oświadczenia woli	112
3.3.3.6. Treść	113

Rozdział 3**Ochrona osób trzecich w prawie prywatnym**

międzynarodowym	125
1. Uwagi wprowadzające	125
1.1. Rozwój idei autonomii woli a ochrona osób trzecich ...	125
1.2. Droga do uregulowania mechanizmu ochrony osób trzecich w rozporządzeniu Rzym II	128
2. Normy odnoszące się do osób trzecich w prawie prywatnym międzynarodowym	132
2.1. Pojęcie osoby trzeciej na tle norm prawa prywatnego międzynarodowego	132
2.2. Charakterystyka norm odnoszących się do osób trzecich	136
3. Skuteczność umowy o wybór prawa właściwego względem osób trzecich	139
3.1. Umiedzynarodowienie sytuacji życiowej a kontekst osób trzecich	139
3.2. Skutki umowy o wybór prawa a kontekst osób trzecich	140
4. Teoretyczne uzasadnienie ochrony osób trzecich w prawie prywatnym międzynarodowym	144
4.1. Uwagi wprowadzające	144
4.2. Ochrona dobrej wiary	145
4.3. Maksymalizacja efektywności w ujęciu ekonomicznej analizy prawa	151
4.3.1. Ekonomiczna analiza prawa jako metoda badawcza i nurt filozoficzno-prawny	151
4.3.2. Założenia ekonomicznej analizy prawa	153
4.3.3. Wybór prawa jako ekonomicznie efektywny instrument rozstrzygania problemów kolizyjnych	155
4.4. Sprawiedliwość rozstrzygnięcia kolizyjnego	160
4.5. Ochrona uzasadnionych oczekiwań	164
4.6. Teoria praw nabytych i teorie wyrosłe na jej gruncie ...	167
4.7. Podsumowanie	173

5. Instrumenty służące ochronie osób trzecich w przypadku wyboru prawa	174
5.1. Uwagi wprowadzające	174
5.2. Wyłączenie wyboru prawa	175
5.2.1. Uwagi wprowadzające	175
5.2.2. Czyny nieuczciwej konkurencji i praktyki ograniczające konkurencję	177
5.2.3. Naruszenie praw własności intelektualnej	181
5.2.4. Podsumowanie	183
5.3. Ograniczony wybór prawa	184
5.4. Kolizyjnoprawne obejście prawa (<i>fraude à la loi</i>)	187
5.5. Klauzula porządku publicznego	192
5.5.1. Uwagi wprowadzające	192
5.5.2. Ochrona osób trzecich jako element porządku publicznego	193
5.5.3. Terytorialny charakter klauzuli porządku publicznego	198
5.5.4. Incydentalny charakter klauzuli porządku publicznego	201
5.6. Przepisy wymuszające swoje zastosowanie	204
5.7. Neutralność skutków wyboru prawa właściwego jako przesłanka jego ważności	208
5.8. Ograniczenie skutków umowy o wybór prawa właściwego	212
5.9. Względne ograniczenie skutków umowy o wybór prawa właściwego	215
5.9.1. Uwagi wprowadzające	215
5.9.2. Klauzula przewidywalności	216
5.9.3. Sprzeciw osoby trzeciej	218
5.10. Prospektywne skutki umowy o wybór prawa	220
5.11. Ochrona ukształtowanych sytuacji prawnych	224
5.12. Względna i częściowa bezskuteczność umowy o wybór prawa oraz materialnoprawne ograniczenie skutków prawa wybranego	230
5.13. Podsumowanie	233

Rozdział 4

Ochrona osób trzecich na tle rozporządzenia Rzym II	235
1. Przesłanki stosowania art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II	235
1.1. Wybór prawa a obowiązki osób trzecich	235
1.2. Uprzedni i następczy wybór prawa właściwego a ochrona osób trzecich	238
1.3. Wybór prawa a prawa i interesy osób trzecich	242
1.4. Wybór prawa a naruszenie praw osób trzecich	245
1.5. Wybór prawa a pozytywny wpływ na prawa i obowiązki osób trzecich	246
2. Zakres zastosowania instrumentu ochrony osób trzecich z art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II	249
2.1. Uwagi wstępne	249
2.2. Wpływ bezpośredni wyboru prawa właściwego dla zobowiązania pozaumownego na sytuację prawną osób trzecich	252
2.2.1. Uwagi wprowadzające	252
2.2.2. Odpowiedzialność za czyny innych osób	253
2.2.3. Odpowiedzialność wielu osób	256
2.2.4. Wielość osób, które doznały szkody, i osoby pośrednio poszkodowane	259
2.3. Wpływ pośredni wyboru prawa właściwego dla zobowiązania pozaumownego na sytuację prawną osób trzecich	261
2.3.1. Uwagi wprowadzające	261
2.3.2. Statut regresu	262
2.3.3. Statut subrogacji	265
2.3.4. Statut dopuszczalności roszczenia bezpośredniego	268
2.3.5. Wskazania statutu zobowiązania pozaumownego jako kwestia wstępna	270
3. Instrument ochrony osób trzecich z art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II	273
3.1. Określenie charakteru instrumentu ochrony osób trzecich	273

3.2. Ochrona ukształtowanych sytuacji prawnych osób trzecich a częściowa i względna bezskuteczność umowy o wybór prawa i ograniczenie skutków prawa wybranego	279
3.3. Skutki naruszenia sytuacji prawnej osoby trzeciej	286
4. Zgoda osoby trzeciej na uchylenie ochrony wynikającej z art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II	289
4.1. Charakter prawny zgody osoby trzeciej	289
4.2. Przesłanki ważności lub skuteczności zgody osoby trzeciej	291
5. Sytuacje nieobjęte zasięgiem zastosowania instrumentu z art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II	294
5.1. Ochrona uprawnień osób trzecich wynikających z prawa w normalnym toku rzeczy właściwego	294
5.2. Pośredni wpływ na właściwość prawa przy wykorzystaniu klauzul korekcyjnych	296
6. Podsumowanie	299
Uwagi podsumowujące	301
Bibliografia	307

WYKAZ SKRÓTÓW

I. Źródła prawa

al. p.p.m.	– albańska ustawa nr 10 428 z 2.07.2011 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Official Journal of the Republic of Albania No 82, 17.06.2011, s. 3319)
au. p.p.m.	– austriacka ustawa z 15.06.1978 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Bundesgesetzblatt 1978, cz. 109, nr 304, s. 1729 i n.)
be. p.p.m.	– belgijski kodeks prawa prywatnego międzynarodowego z 2004 r., wprowadzony ustawą z 16.07.2004 r. (Moniteur belge du 27 juillet 2004, C – 2004/09511, s. 57344 i n.)
bg. p.p.m.	– bułgarski kodeks prawa prywatnego międzynarodowego z 2005 r. (Dăržaven Vestnik 2005 Nr 42 ze zm.)
BGB	– niemiecki kodeks cywilny (Reichsgesetzblatt 1896, s. 604 ze zm.)
ch. p.p.m.	– szwajcarska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 18.12.1987 r. (Recueil officiel 1988 1776)
cz. p.p.m.	– czeska ustawa nr 91/2012 z 25.01.2012 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Sbirka zákonů 2012 Nr 91)
ee. p.p.m.	– estońska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 27.03.2002 r. (Riigi Teataja I 2002, 35, 217 ze zm.)
EGBGB	– przepisy wprowadzające niemiecki kodeks cywilny (Reichsgesetzblatt 1896, s. 604 ze zm.)
es. k.c.	– hiszpański kodeks cywilny (la Gaceta de Madrid de la edición reformada del Código Civil, BOE núm. 206 de 25/07/1889 ze zm.)

- fr. k.c. – francuski kodeks cywilny (Paris de l’Imprimerie de la République, an XII (1804) ze zm.), <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721>)
- it. p.p.m. – włoska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym nr 218 z 31.05.1995 r. (Gazzetta Ufficiale n. 128 del 3 giugno 1995)
- jp. p.p.m. – japońska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym (Hô no Tekiyô ni kansuru Tsûsoku Hô, Law No. 78/2006)
- konwencja brukselska – Konwencja brukselska z 27.09.1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE C 27 z 1998 r., s. 1)
- konwencja rzymska – Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych z 19.06.1980 r. (Dz.Urz. UE C 169 z 2005 r., s. 10)
- kr. p.p.m. – koreańska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym (Gukjesabeop, ustawa nr 6465 zmieniająca ustawę o kolizji praw)
- li. p.p.m. – ustawa Liechtensteinu z 19.09.1996 r. o prawie prywatnym międzynarodowym (Liechtensteinisches Landesgesetzblatt 1996, nr 194, November 28, 1996)
- lt. p.p.m. – przepisy księgi pierwszej części I działu II pt. „Prawo prywatne międzynarodowe” litewskiego kodeksu cywilnego, wprowadzone do kodeksu ustawą z 18.07.2000 r., nr VIII-1864 (Valstybės žinios: 2000-09-06 Nr 74-2262 ze zm.)
- nl. p.p.m. – księga 10. holenderskiego kodeksu cywilnego, która wprowadzona została ustawą z 19.05.2011 r. (Staatsblad 2001, no 272)
- pl. k.c. – ustawa z 23.05.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
- p.p.m. z 1926 r. – ustawa z 2.08.1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Dz.U. Nr 101, poz. 581 ze zm.)
- p.p.m. z 1965 r. – ustawa z 12.11.1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.)
- p.p.m. z 2011 r. – ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 503 ze zm.)

- protokół haski z 2007 r. – protokół o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 331 z 2009 r., s. 17 – załącznik do decyzji Rady nr 2009/941/WE)
- pt. k.c. – portugalski kodeks cywilny (Decreto-Lei n.º 47344/66, de 25 de Novembro)
- ro. k.c. – rumuński kodeks cywilny, w ramach którego wprowadzono przepisy prawa prywatnego międzynarodowego na mocy ustawy nr 287/2009 dotyczącej nowego kodeksu cywilnego (Monitorul Oficial, Partea I nr. 505)
- rozporządzenie 2016/1103 – rozporządzenie Rady (UE) 2016/1103 z 24.06.2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych (Dz.Urz. UE L 183, s. 1)
- rozporządzenie Bruksela I – rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z 22.12.2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. WE L 12 z 2001 r., s. 1)
- rozporządzenie Bruksela I bis – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351, s. 1)
- rozporządzenie Bruksela II bis – rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.Urz. UE L 338, s. 1)
- rozporządzenie nr 4/2009 – rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z 18.12.2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.Urz. UE L 7, s. 1; sprostowanie Dz.Urz. UE L 131 z 2011 r., s. 26)

rozporządzenie nr 1259/2010	– rozporządzenie Rady (UE) nr 1259/2010 z 20.12.2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozvodu i separacji prawnej (Dz.Urz. UE L 343, s. 10)
rozporządzenie Rzym I	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177, s. 6 ze zm.)
rozporządzenie Rzym II	– rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) (Dz.Urz. UE L 199, s. 40)
rozporządzenie spadkowe	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107)
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
TWE	– Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2)
ua. p.p.m.	– ukraińska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 23.06.2005 r. (Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine 2005, nr 2709-IV, no 32)
ve. p.p.m.	– wenezuelska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 6.08.1998 r. (Gaceta Oficial de la República de Venezuela, No. 36.511, 6.08.1998)

II. Skróty dotyczące publikacji naukowych

AJCL	– The American Journal of Comparative Law
CMLR	– Common Market Law Review
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
ICLQ	– International and Comparative Law Quarterly
IPRax	– Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts
JDI	– Journal de droit international

JPIL	– Journal of Private International Law
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
MoP	– Monitor Prawniczy
MPP	– Monitor Prawa Pracy
NIP	– Nederlands Internationaal Privaatrecht
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna/ Pracy
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna, zbiór dodatkowy
PiP	– Państwo i Prawo
PPPM	– Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego
PS	– Przegląd Sądowy
PSM	– Przegląd Stosunków Międzynarodowych
PWPMEP	– Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowe- go, Europejskiego i Porównawczego
PYIL	– Polish Yearbook of International Law
RabelsZ	– Rabels Zeitschrift für ausländisches und internatio- nales Privatrecht
RCADI	– Recueil des Cours de l'Académie de droit internatio- nal de la Haye
RCDIP	– Revue critique de droit international privé
RPE	– Ruch Prawniczy i Ekonomiczny
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SI	– Studia Iuridica
SPP	– Studia Prawa Prywatnego
TLR	– Tulane Law Review
YPIL	– Yearbook of Private International Law
ZEuP	– Zeitschrift für Europäisches Privatrecht
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

III. Pozostałe

BGH	– Bundesgerichtshof (Federalny Trybunał Sprawied- liwości)
GEDIP	– Europejska Grupa ds. Prawa Prywatnego Międzyna- rodowego (Groupe Européen de Droit International Privé)
OGH	– Oberster Gerichtshof (austriacki Sąd Najwyższy)
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy

- TS
- Trybunał Sprawiedliwości (organ sądowy w ramach Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, do 1.12.2009 r. – w ramach Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich)

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Nawet pobieżna analiza rozmaitych źródeł prawa kolizyjnego pozwala na sformułowanie wniosku, że obecnie jesteśmy świadkami znaczącego wzrostu roli wyboru prawa w prawie prywatnym międzynarodowym. Ustawodawcy kolizyjni nie ograniczają się przy tym wyłącznie do wyraźnego rozstrzygnięcia o dopuszczalności wyboru prawa dla określonych sytuacji życiowych, ustanawiają także rozmaite ograniczenia dotyczące samego wyboru i jego skutków. Stosunkowo często w ramach przepisu przesądzającego o dopuszczalności wyboru prawa zamieszcza się także uregulowanie odnoszące się do problematyki ochrony osób trzecich. Najczęściej przybiera ono postać zastrzeżenia, zgodnie z którym wybór prawa nie narusza praw tych osób.

Zagadnienia dotyczące swobody wyboru prawa spotykają się z nie-
słabnącym zainteresowaniem przedstawicieli nauki prawa kolizyjnego. W ramach tych dociekań doktrynalnych wiele uwagi poświęca się także wspomnianym już ograniczeniom odnoszącym się do samego wyboru prawa lub do jego skutków. Stosunkowo nieliczne są jednak wypowiedzi nauki prawa, w których dokonuje się pogłębionej analizy uregulowań dotyczących problematyki ochrony osób trzecich, choć, o czym była już mowa, towarzyszą one zwykle normom przesądzającym o możliwości uzgodnienia przez strony kwestii prawa właściwego dla określonej sytuacji życiowej.

Obserwacja ta odnosi się nie tylko do dyskusji dotyczącej krajowych norm kolizyjnych, lecz również uregulowań prawa Unii. Chociaż w poszczególnych aktach z zakresu współpracy sądowej w sprawach cywilnych z elementem transgranicznym także odnajdujemy przepisy

odnoszące się do ochrony osób trzecich, to, z nielicznymi wyjątkami (dotyczącymi, na przykład, wyboru prawa dla małżeńskich spraw majątkowych), zagadnienie to nie stało się dotychczas przedmiotem pogłębionych analiz nauki prawa. Wyjątkiem nie jest tu rozporządzenie Rzym II i stan dyskusji doktrynalnej nad art. 14 ust. 1 zd. 2 tego rozporządzenia, który przewiduje, że wybór prawa dla zobowiązania pozaumownego nie może naruszać praw osób trzecich.

Ze wskazanych wyżej względów wydaje się, że istnieją powody przemawiające za podjęciem badań nad uregulowaniami dotyczącymi ochrony osób trzecich w przypadku wyboru prawa. Z jednej strony mamy bowiem do czynienia z rozwiązaniem stosunkowo często występującym w rozmaitych źródłach prawa kolizyjnego. Z drugiej strony poświęca mu się niewiele miejsca w doktrynie. Te spostrzeżenia stały się przyczynkiem do podjęcia badań, których pokłosiem jest niniejsza monografia.

Przedmiot dociekań ograniczony został do wspomnianego już uregulowania zamieszczonego w art. 14 ust. 1 rozporządzenia Rzym II. O zawężeniu problematyki podejmowanej w ramach niniejszej pracy do zagadnień związanych z tym rozporządzeniem zdecydowało kilka przyczyn.

Po pierwsze, punktem wyjścia do oceny zasad rządzących mechanizmem ochrony osób trzecich w przypadku dokonania wyboru prawa, który został przewidziany w rozporządzeniu Rzym II, jest analiza samego wyboru w postaci, w jakiej został on uregulowany w tym rozporządzeniu. Co ważne, w odróżnieniu od większości pozostałych aktów prawa Unii z zakresu współpracy sądowej w sprawach cywilnych regulacja wyboru prawa właściwego w rozporządzeniu Rzym II jest stosunkowo lakoniczna. Stąd w nauce prawa często poszukuje się w tym zakresie analogii do rozporządzenia Rzym I. Przyjęcie takiego założenia miałoby wpływ na ocenę mechanizmu ochrony osób trzecich ustanowionego w rozporządzeniu Rzym II. Skoro wątpliwości związane z wyborem prawa miałyby być usuwane za pomocą argumentów zaczerpniętych z rozporządzenia Rzym I, to mogłoby to oznaczać, że w ten sam sposób należałoby postępować w przypadku tych uregulowań obu rozporządzeń, które dotyczą ochrony osób trzecich. Nie można natomiast, moim

zdaniem, przyjmować takiego założenia, nie poprzedziwszy go wnikliwą analizą problematyki ochrony osób trzecich w kontekście zobowiązań pozaumownych.

Po drugie, uregulowanie zamieszczone w art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II mimo wszystko wydaje się wykazywać pewne odmienności w stosunku do rozwiązań występujących w innych aktach prawa Unii z zakresu współpracy sądowej w sprawach cywilnych. Wynika to przede wszystkim ze stosunkowo zwięzłej formuły tego przepisu, która nie przesądza wielu kwestii związanych z jego stosowaniem. W konsekwencji na obecnym etapie rozwoju prawa europejskiego to na sądownictwie i nauce prawa spoczywa ciężar objaśniania zasad funkcjonowania art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II.

Wreszcie po trzecie, wydaje się, że zagrożenia związane z pokrzywdzeniem osób trzecich w przypadku dokonania wyboru prawa mają niepomijalne znaczenie właśnie w kontekście tych sytuacji życiowych, które dają początek zobowiązaniom pozaumownym. Odnaczają się one także pewnymi osobliwościami w porównaniu do innych sytuacji objętych zakresem zastosowania unijnego prawa prywatnego międzynarodowego. Dotyczy to w szczególności tych stanów faktycznych, w których wielość zaangażowanych interesów może powodować, że zmiana statutu do oceny pewnych aspektów takich sytuacji oddziałuje na osoby, które wyboru prawa nie dokonały. Jest tak na przykład w przypadku wyrządzenia szkody przez dwóch lub większą liczbę sprawców, możliwości przypisania innym osobom odpowiedzialności za cudzy czyn, jak również w kontekście problematyki osób pośrednio poszkodowanych.

Głównym założeniem niniejszej monografii jest przeprowadzenie analizy instrumentu ochrony osób trzecich, który ustanowiony został w art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II. Chodzi tu przede wszystkim o wyjaśnienie, w jakich sytuacjach występuje możliwość zastosowania tego przepisu oraz jakie są skutki „naruszenia praw osób trzecich” w rozumieniu tego uregulowania. Zrealizowanie tego celu badawczego wymaga jednak pochylenia się nad wieloma dodatkowymi zagadnieniami.

Po pierwsze, wobec zamierzonego celu badawczego zachodzi potrzeba nie tylko całościowego omówienia problematyki ochrony osób trzecich w kontekście rozmaitych przejawów korzystania z kolizyjnoprawnej autonomii woli, lecz również wyjaśnienia na wstępie, czy i z jakich względów wybór prawa w ogóle może oddziaływać na sytuację prawną osób, które tego wyboru nie dokonały.

Po drugie, w ramach całościowego omówienia tej problematyki konieczne staje się udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, jakie jest teoretyczne uzasadnienie ochrony osób trzecich. Zidentyfikowanie źródeł uregulowania takiego jak to, które zamieszczone zostało w art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II, może okazać się istotne dla jego wykładni w tych przypadkach, w których sama treść przepisów nie jest wystarczająca dla prawidłowego odczytania intencji prawodawcy.

Po trzecie, nadal w tym kontekście należy wyjaśnić, które instrumenty prawa kolizyjnego mogą być stosowane w celu ochrony osób trzecich w przypadku dokonania wyboru prawa. Nie można bowiem z góry wykluczyć, że potrzeba stosowania art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II występuje w tych sytuacjach, w których inne instrumenty nie mogą znaleźć zastosowania lub nie mogą zapewnić pożądanego poziomu ochrony osób trzecich. Ponadto można przypuszczać, że dążąc do przyjęcia wewnętrznie spójnej regulacji, prawodawca Unii nie stronił od inspirowania się w ramach tworzenia uregulowania z art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II innymi instrumentami prawa kolizyjnego, które mogą pełnić podobną funkcję.

W celu zrealizowania przedstawionych wyżej założeń badawczych niniejsza monografia została podzielona na cztery rozdziały. Dwa pierwsze odnoszą się przede wszystkim do problematyki samego wyboru prawa, dwa pozostałe do zagadnień już bezpośrednio związanych z ochroną osób trzecich.

Rozdział 1 poświęcony został idei autonomii woli i jej rozwojowi na kolejnych etapach ewolucji prawa prywatnego międzynarodowego. W ramach tej części pracy scharakteryzowane zostały zasadnicze argumenty, które pierwotnie miały przemawiać przeciwko dopuszczeniu wyboru

prawa w obszarze zobowiązań pozaumownych. Następnie omówione zostały przyczyny, które zadecydowały o swoistej rewolucji poglądów w tym zakresie, a które ostatecznie doprowadziły do triumfu autonomii woli we współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym.

Z kolei rozdział 2 dotyczy wyboru prawa dokonywanego na tle rozporządzenia Rzym II. Mechanizm ustanowiony w art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II ma na celu ochronę osób trzecich w przypadku dokonania wyboru prawa zgodnie z przepisami tego rozporządzenia. Z tego względu w rozdziale 2 omówiony został zakres zastosowania rozporządzenia Rzym II. W tym rozdziale przybliżony został także podział na bezpośredni i pośredni wpływ na właściwość prawa, a dalej – szczególne przesłanki dotyczące wpływu (wyboru) bezpośredniego, które charakterystyczne są dla rozporządzenia Rzym II. Chodzi tu w szczególności o zidentyfikowanie przyczyn, które zadecydowały o dopuszczeniu uprzedniego wyboru prawa wyłącznie w obrocie profesjonalnym. Jeżeli przyjąć, że takie rozwiązanie miało na celu ochronę określonych kategorii osób w przypadku wyboru prawa, to poczynione w tym kontekście rozważania mogą okazać się pomocne przy wykładni art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II, któremu – jak można sądzić – przyświeca zbliżony cel. Przedstawione następnie uwagi związane z charakterem umowy o wybór prawa i jej skutkami powinny pozwolić na zrealizowanie pierwszego z dodatkowych celów badawczych, a mianowicie udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy i z jakich względów wybór prawa w ogóle może oddziaływać na sytuację prawną osób trzecich.

Na rozdział 3 składają się rozważania wstępne dotyczące tych uregulowań prawa kolizyjnego, które mają chronić osoby trzecie w przypadku dokonania wyboru prawa. W ślad za tym przedstawiona została charakterystyka tego rodzaju rozwiązań normatywnych. Następnie podjęta została próba zidentyfikowania teoretycznego uzasadnienia ochrony osób trzecich we współczesnym prawie kolizyjnym. Dociekania te mają znaczenie dla realizacji drugiego z dodatkowych celów badawczych. Kolejna część rozdziału 3 dotyczy zaś instrumentów prawa kolizyjnego, które mogą służyć ochronie osób trzecich. Ma ona na celu zbadanie, czy takie inne instrumenty mogą skutecznie zapobiegać pokrzywdzeniu osób trzecich w przypadku dokonania wyboru prawa. Dociekania te

wpisują się w przedmiot rozważań niezbędnych dla realizacji trzeciego z dodatkowych celów badawczych.

W rozdziale 4 przedstawiona została analiza instrumentu ochrony osób trzecich, który uregulowany został w art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II. W tym celu w pierwszej kolejności ocenie poddane zostały przesłanki stosowania tego przepisu. Następnie, w drugiej kolejności, przy wykorzystaniu wniosków płynących z dotychczasowych dociekań przeprowadzona została analiza zakresu zastosowania tego przepisu. Dzięki temu możliwe było odniesienie rozwiązań przyjętych w ramach art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II do omówionych wcześniej instrumentów prawa kolizyjnego, które mogą służyć ochronie osób trzecich. Tym dociekaniom towarzyszą rozważania dotyczące możliwości zniesienia skutków zastosowania art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II za zgodą osoby trzeciej. Dodatkowo w rozdziale 4 zamieszczona została analiza problematyki związanej z ochroną osób trzecich w przypadkach nieobjętych zakresem zastosowania normy z art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II.

Kluczowe znaczenie dla niniejszej rozprawy mają dwie metody badawcze: metoda analizy dogmatycznej i metoda prawnoporównawcza, uzupełniane elementami metody historycznej.

Przyjęcie metody analizy dogmatycznej wydaje się uzasadnione ze względu na sam przedmiot dalszych rozważań, które koncentrują się przede wszystkim na wybranym uregulowaniu rozporządzenia Rzym II. Niemniej jednak treść art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II jest stosunkowo lakoniczna, co utrudnia posługiwanie się wyłącznie tą metodą badawczą.

Co najmniej dwa względy przemawiają na rzecz sięgnięcia również do wspomnianej już metody prawnoporównawczej. Po pierwsze, twórcy rozporządzenia Rzym II nawiązywali w toku prac nad tym aktem prawa Unii do uregulowań niektórych państw członkowskich. Co więcej, w doktrynie wyraża się pogląd, że źródłem inspiracji dla prawodawcy Unii było rozwiązanie, które przyjął wcześniej niemiecki ustawodawca kolizyjny. Po drugie, wnioski płynące z badań prawnoporównawczych

mogą okazać się wielce użyteczne w ramach analiz dotyczących problematyki uregulowanej w art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II także z tego względu, że zdecydowanie więcej miejsca poświęcono w judykaturze i doktrynie uregulowaniom krajowym, które mają na celu ochronę osób trzecich, aniżeli wspomnianemu przepisowi prawa Unii.

Wreszcie, elementy metody historycznej wprowadzone zostały z tego względu, że samo rozporządzenie Rzym II jest komplementarne z rozporządzeniem Rzym I, które zastąpiło w niektórych państwach członkowskich konwencję rzymską. W niej także odnajdujemy uregulowanie odnoszące się do ochrony osób trzecich w przypadku wyboru prawa. Nie można wykluczyć, że jego kształt stanowił, przynajmniej w pewnym zakresie, punkt odniesienia dla twórców obu rozporządzeń. Ponadto zgodnie z zasadą pierwszeństwa prawa Unii w państwach członkowskich rozporządzenie Rzym II zajęło miejsce dotychczasowych uregulowań, które dotyczyły wyboru prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych i powiązanej z nim kwestii ochrony osób trzecich. W niektórych przypadkach przyjęcie rozporządzenia Rzym II skłoniło ustawodawcę krajowego do zmiany dotychczasowych unormowań (np. w prawie holenderskim). Wydaje się, że kierunek wprowadzanych zmian może stanowić źródło wskazówek pomocnych przy interpretacji art. 14 ust. 1 zd. 2 rozporządzenia Rzym II.

Punkt wyjścia dla opracowania niniejszej monografii stanowiła rozprawa doktorska, która obroniona została z wyróżnieniem w listopadzie 2018 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego.

Upływ czasu oraz związany z nim rozwój orzecznictwa i wzbogacenie dorobku doktrynalnego sprawiły, że konieczne było zmodyfikowanie i uzupełnienie treści rozprawy doktorskiej. Stanowiło to zarazem okazję do pogłębionej i bardziej dojrzałej refleksji nad wybranymi zagadnieniami i przedstawienia ich w nieco inny sposób.

Uwzględnione musiały zostać także cenne uwagi i sugestie Pani Profesor Bogusławy Gneli i Pana Profesora Maksymiliana Pazdana, recen-

zentów rozprawy doktorskiej, za które kieruję na ich ręce – także za pośrednictwem niniejszego tekstu – serdeczne podziękowania i wyrazy wdzięczności.

Szczególne podziękowania pragnę złożyć także Panu Profesorowi Maciejowi Szpunarowi, pod którego kierunkiem napisana została rzeczona rozprawa doktorska. To dzięki Jego wsparciu i życzliwości zarówno w toku prac nad tą rozprawą, jak i na późniejszym etapie niniejsza monografia uzyskała swój ostateczny kształt.

Rozdział 1

NARODZINY I POWODZENIE IDEI AUTONOMII WOLI W ZAKRESIE ZOBOWIĄZAŃ POZAUMOWNYCH

1. Uwagi wprowadzające

Swoboda wyboru prawa właściwego jest obecnie powszechnie akceptowaną zasadą prawa prywatnego międzynarodowego¹, aczkolwiek stosunkowo długo torowała sobie drogę do uzyskania tego statusu².

¹ S.C. Symeonides, *Party Autonomy in Rome I and II From a Comparative Perspective* [w:] *Convergence and Divergence in Private International Law – Liber Amicorum Kurt Siehr*, red. K. Boele-Woelki, T. Einhorn, D. Girsberger, S.C. Symeonides, Hague 2010, s. 514. Zob. także R. Vander Elst, *Liberté, respect et protection de la volonté en droit international privé* [w:] *Nouveaux itinéraires en droit: hommage à François Rigaux*, Brussels 1993, s. 507 i n.

² Można bronić poglądu, że współczesna koncepcja autonomii woli w prawie prywatnym międzynarodowym ma antyczny rodowód, a jej źródła należy poszukiwać w rzymskiej instytucji *professio iuris* – zob. A. Devers, *Le concubinage en droit international privé*, Paris 2004, s. 152. Pierwotnie zastosowanie określonego prawa uzależnione było od pochodzenia etnicznego strony stawającej przed organem rozpoznającym spór. W dużym uproszczeniu można przyjąć, że ze względu na ograniczone możliwości dokumentowania tego rodzaju informacji, to strona w drodze składanej deklaracji (*professio iuris*) określała swoje pochodzenie, wpływając w ten sposób na określenie prawa, które znajdowało zastosowanie do oceny jej praw i obowiązków. Wraz z postępującą liberalizacją wymogów dowodowych w co najmniej pośredni sposób otwarta została droga do dokonywania wyboru prawa właściwego. E. Meijers, *L'histoire des principes fondamentaux du droit international privé à partir du Moyen Âge, spécialement dans l'Europe occidentale*,

Zasadniczym argumentem powoływanym przez przeciwników tendencji do uwzględniania autonomii woli w prawie kolizyjnym było dogmatyczne wręcz założenie, że subiektywne przekonanie stron o tym, które prawo jest najbardziej odpowiednie do oceny ich praw i obowiązków, nie może dominować nad władztwem organu uprawnionego do stanowienia prawa na danym obszarze³.

Obecnie obserwuje się jednak tendencję przeciwną⁴. Jest ona wyraźnie dostrzegalna w unijnym prawie prywatnym międzynarodowym⁵. Co ciekawe, w literaturze przedmiotu prezentuje się pogląd, że zapewnienie stronom możliwości wyboru prawa pozwala na włączenie obywateli państw członkowskich w proces integracji europejskiej. Rozważania te prowadzone są na kanwie dyskusji o dalszych losach Unii Europejskiej, w której naczelnym argumentem podnoszonym przez przeciwników tego procesu jest żywione przez nich przekonanie, że rozbudowa pra-

RCADI 1934, t. 3, s. 558–559; P. Stein, *Roman Law in European History*, Cambridge 1999, s. 12.

³ J. Jacquet, *Le Contrat International*, Paris 1992, s. 37. W rozwinięciu tej linii argumentacyjnej wskazywano, że przyjęcie odmiennego rozwiązania prowadziłoby do przyznania stronom kompetencji prawodawczej – zob. J.H. Beale, *A Treatise on the Conflict of Laws*, t. 2, New York 1935, s. 1080; A. Curti Gialdino, *La volonté des parties on droit international privé*, RCADI 1972, t. 137, s. 768–769; J.P. Niboyet, *La théorie de l'autonomie de la volonté*, RCADI 1927, t. 16, s. 51.

⁴ Dając odpór koncepcjom opartym na przekonaniu, że tylko ustawodawca jest uprawniony do stanowienia prawa, w uzasadnieniu poglądów przychylnych autonomii woli wskazuje się niekiedy, że z tej kompetencji prawodawca korzysta na zasadzie wyłączności na podporządkowanym mu obszarze prawnym. W tym kontekście prawidłowe jest stwierdzenie, że wyłącznie prawodawca jest podmiotem uprawnionym do kreowania norm prawnych. Na płaszczyźnie międzynarodowej nie posiada on natomiast tego przymiotu. Ustawodawca, który w kontekście międzynarodowym zostaje pozbawiony monopolu do stanowienia prawa, musi zatem znosić równoległe obowiązywanie innych, równorzędnych porządków prawnych. Powinien zatem akceptować także możliwość dopuszczenia do głosu prawa wybranego w sytuacjach z elementem transgranicznym – zob. J.J. Kuipers, *EU Law and Private International Law. The interrelationship in Contractual Obligations*, Leiden–Boston 2012, s. 50.

⁵ Zob. art. 3 ust. 1 rozporządzenia Rzym I, art. 14 ust. 1 rozporządzenia Rzym II, art. 8 protokołu haskiego z 2007 r., art. 22 ust. 1 rozporządzenia spadkowego, art. 5 rozporządzenia nr 1259/2010, art. 22 ust. 1 rozporządzenia 2016/1103.

wodawstwa unijnego ogranicza suwerenność państw członkowskich⁶. Dopuszczenie wyboru prawa ma prowadzić do przyznania jednostkom kompetencji pozwalających im na kształtowanie swoich praw i obowiązków przynajmniej w obszarze stosunków prywatnoprawnych. Ewentualne próby ingerowania w ustawodawstwa krajowe przez unijnego prawodawcę nie powinny zatem zagrażać suwerenności czy integralności poszczególnych systemów prawnych, skoro quasi prawotwórczą kompetencję przyznaje się samym obywatelom państw członkowskich.

W duchu przychylnym swobodzie wyboru prawa właściwego opracowywano także najnowszą polską kodyfikację prawa prywatnego międzynarodowego. W ustawie z 2011 r. polski pracodawca zdecydował się na wprowadzenie większej liczby norm kolizyjnych opartych na łączniku subiektywnym, aniżeli miało to miejsce na tle ustawy z 1965 r.⁷ Autonomia woli, która początkowo manifestowała się przede wszystkim w zakresie zobowiązań umownych⁸, obecnie podnoszona jest do rangi zasady prawa prywatnego międzynarodowego. Stosunkowo niedawno taką rangę miała ona natomiast uzyskać w zakresie zobowiązań pozaumownych⁹.

⁶ J.M. Smits, *Beyond Euroscepticism: on the choice of legal regimes as empowerment of citizens*, „Utrecht Law Review” 2010/3, s. 68–69.

⁷ M. Pazdan wskazuje, że ustawodawca z 1965 r. nie docenił w należyтым stopniu walorów wyboru prawa jako sposobu określania prawa właściwego, co zaowocowało niedostatecznym uwzględnieniem kolizyjnoprawnej autonomii woli – M. Pazdan, *Założenia i główne kierunki reformy prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce*, PiP 1999/3, s. 22. W tym duchu M.P. Wójcik, *Tradycja i postęp w nowelizacji prawa prywatnego międzynarodowego*, „Teka Komisji Prawniczej O.L. – PAN” 2008, s. 221–222. W odniesieniu do ustawy z 2011 r. zob. również G. Żmij, *Party Autonomy and the New Polish Act on Private International Law* [w:] *Private Autonomy in Germany and Poland and in the Common European Sales Law*, red. T. Drygała, B. Heiderhoff, M. Staake, G. Żmij, Munich 2012, s. 98.

⁸ Zob. O. Lando, *New American Choice-of-Law Principles and the European Conflict of Laws of Contracts*, AJCL 1982/30, s. 19 i n.

⁹ Szerzej S.C. Symeonides, *Party Autonomy in International Contracts and the Multiple Ways of Slicing the Apple*, „Brooklyn Journal of International Law” 2014/3, s. 1127.

2. Idea autonomii woli w zakresie zobowiązań pozaumownych w wypowiedziach doktryny

W wypowiedziach doktryny przeważały dawniej poglądy zdecydowanie wykluczające nie tylko możliwość dokonywania wyboru prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych, lecz nawet możliwość poszukiwania prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych na podstawie norm kolizyjnych. Na przykład F. Savigny, uznawany za twórcę teorii „siedziby” stosunku prawnego, która stworzyła podwaliny dla współczesnej myśli prawa prywatnego międzynarodowego, twierdził, że normy kolizyjne w ogóle nie powinny znajdować zastosowania w celu poszukiwania prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych wynikających z czynów niedozwolonych. W uzasadnieniu tego poglądu F. Savigny wskazywał, że prawo deliktowe stoi na straży interesu publicznego i tym samym nie powinno być wskazywane za pośrednictwem norm kolizyjnych¹⁰.

Choć stopniowo odstępowano od tego rodzaju poglądów i dopuszczono możliwość stosowania norm kolizyjnych w odniesieniu do zobowiązań pozaumownych, to niemalże do końca XX wieku nadal deprecjonowano znaczenie autonomii woli w tym obszarze. Niedopuszczalność wyboru prawa właściwego w tym zakresie tłumaczono na ogół historycznym powiązaniem pozaumownej odpowiedzialności odszkodowawczej z prawem karnym¹¹. Ze względu na silny związek pomiędzy zdarzeniem, z którego wynika pozaumowna odpowiedzialność odszkodowawcza, i prawem państwa, na terytorium którego zdarzenie to nastąpiło lub w obrębie którego ujawniły się jego skutki, przekonanie o konieczności wskazywania prawa właściwego dla odpowiedzialności pozaumownej na podstawie norm kolizyjnych opartych na łącznikach obiektywnych

¹⁰ F.C. von Savigny, *System des heutigen Römischen Rechts*, t. 8, Berlin 1849, s. 278.

¹¹ Zob. A. Ehrenzweig, E. Jayme, *Private International Law*, t. 3, Leyde 1977, s. 63 i n.; T. Pajor, *Przemiany w funkcjach odpowiedzialności cywilnej* [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 298.

było wyjątkowo silnie zakorzenione w doktrynie prawa prywatnego międzynarodowego¹².

Przekonanie o istnieniu tego rodzaju nienaruszalnego związku pomiędzy prawem karnym i pozaumowną odpowiedzialnością odszkodowawczą, który przemawiać ma za niedopuszczalnością wprowadzania autonomii woli w obszarze zobowiązań pozaumownych, wynika, jak się wydaje, przede wszystkim z przypisywania określonych funkcji prawu deliktowemu lub prawu zobowiązań pozaumownych w ogóle¹³.

W tradycyjnym ujęciu prawo zobowiązań pozaumownych stanowi zespół reguł, które mają na celu normowanie stosunków społecznych. W odróżnieniu od zobowiązań wynikających z czynności prawnych mowa tu jednak o sytuacjach, w których strony nie zaciągają względem siebie dobrowolnie żadnych zobowiązań i w które zwykle przynajmniej

¹² H. Batiffol, P. Lagarde, *Droit international privé*, Paris 1983, s. 235 i n.; S.C. Symeonides, *The American Revolution and the European Evolution in Choice of Law: Reciprocal Lessons*, TLR 2008/5, s. 1741; M. Zhang, *Party Autonomy in Non-Contractual Obligations: Rome II and Its Impacts on Choice of Law*, „Seton Hall Law Review” 2009/861, s. 867.

¹³ Na uboczu prowadzonych rozważań należy zaznaczyć, że rzekoma sprzeczność pomiędzy funkcją prawa zobowiązań pozaumownych oraz kolizyjnoprawną autonomią woli może mieć, przy poczynieniu pewnych założeń, charakter pozorny. Nie ulega wątpliwości, że pewne zachowania muszą spotkać się z reakcją systemu prawnego w przypadku naruszenia porządku prawnego, który obiektywnie obowiązuje w danym miejscu i czasie. Wola stron nie może natomiast prowadzić do sytuacji, w której następowałoby uchylenie bezprawności danego zachowania czy też, ujmując tę kwestię szerzej, usunięcie go z pola oddziaływania tego systemu. Rzecz jednak w tym, że kolizyjny wybór prawa dla zobowiązania cywilnego nie prowadzi do uchylenia przepisów prawa publicznego, w szczególności norm prawa karnego, które mogłyby przesądzić *in concreto* o bezprawności danego działania lub zaniechania. Zob. M. Sośniak, *Zobowiązania nie wynikające z czynności prawnych w prawie prywatnym międzynarodowym*, Katowice 1973, s. 78. W tym duchu utrzymane są wypowiedzi tych autorów, którzy wskazują, że wybór prawa może oddziaływać wyłącznie na wskazanie prawa właściwego do oceny skutków naruszenia porządku prawnego, nie zaś do oceny, czy naruszenie takie miało miejsce. M. van Eechoud, *Choice of Law in Copyright and Related Rights: Alternatives to the Lex Protectionis*, Hague 2003, s. 214. W kontekście praktyk ograniczających konkurencję zob. M. Czepelak, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, s. 56, który twierdzi, że prawo wskazane jako właściwe za pośrednictwem norm kolizyjnych, w tym i norm opartych na łączniku subiektywnym (prawo wybrane przez strony), normuje odpowiedzialność o charakterze prywatnoprawnym.

jedna ze stron nie angażuje się z własnej woli¹⁴. Przepisy dotyczące zobowiązań pozaumownych rozstrzygają zatem o reakcji ze strony systemu prawnego na zdarzenia, które nie są w pełni przewidywalne, a równocześnie często są niepożądane z punktu widzenia ładu społecznego. Stąd prawu zobowiązań pozaumownych przypisywano dawniej przede wszystkim funkcję represyjną, rzadziej – także funkcję prewencyjno-wychowawczą¹⁵.

Obecnie coraz bardziej zdecydowanie oddziela się od siebie odpowiedzialność karnoprawną oraz deliktową odpowiedzialność odszkodowawczą, która coraz wyraźniej ciąży ku odpowiedzialności kontraktowej¹⁶. Na pierwszy plan wysuwa się zaś funkcja kompensacyjna odpowiedzialności związanej ze zdarzeniami, które dają początek zobowiązaniom pozaumownym¹⁷. Funkcja represyjna ma natomiast współcześnie ograniczone znaczenie, a zdaniem niektórych autorów – znaczenie już tylko „reliktowe”¹⁸. Dziś prawo zobowiązań pozaumownych ma za zadanie przede wszystkim regulowanie skutków określonych zdarzeń w relacji zobowiązany – uprawniony. Traci natomiast na znaczeniu dążenie do

¹⁴ Zob. T. Pajor, *Comments on a preliminary draft proposal for a Council Regulation on the law applicable to non-contractual obligations*, September 15, 2002 http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/rome_ii/contributions/university_lodz_en.pdf (dostęp: 10.12.2018 r.), s. 12. W kontekście bezpodstawnego wzbogacenia i prowadzenia cudzych spraw bez zlecenia zob. A. Pillet, *Principes de droit international privé*, Paris 1903, s. 467; Z.S. Tang, Y. Xiao, Z. Huo, *Conflict of Laws in the People's Republic of China*, Cheltenham 2016, s. 291 i tam powołane piśmiennictwo.

¹⁵ Przykładowo, niekiedy wyłączenie wyboru prawa dla zobowiązań wynikających z czynów niedozwolonych tłumaczy się funkcją prewencyjno-wychowawczą prawa deliktowego. Istnienie sankcji ma zapobiegać niepożądanym zachowaniom społecznym. Wola stron nie może natomiast wpływać na to, czy i jakiego rodzaju sankcja cywilna znajdzie zastosowanie w danej sytuacji – zob. R. Wai, *Transnational Liff and Juridical Touchdown: The Regulatory Function of Private International Law in an Era of Globalization*, „Columbia Journal of Transnational Law” 2002/2, s. 235–236.

¹⁶ M. Sośniak, *Zobowiązania nie wynikające...*, s. 80.

¹⁷ W kontekście ubezpieczeń zawieranych przez potencjalnych sprawców lub potencjalnych poszkodowanych na rachunek osoby, która może doznać uszczerbku, zob. L. Mayaux, *Les grandes questions du droit des assurances*, Paris 2011, s. 257.

¹⁸ W. Czachórski, *Zasady i funkcje odpowiedzialności cywilnej według kodeksu cywilnego – ich ewolucja* [w:] *Studia z prawa zobowiązań*, red. Z. Radwański, Warszawa–Poznań 1979, s. 62.

zabezpieczenia interesu zbiorowego i szeroko rozumianego ładu społecznego.

Przemiany funkcji prawa zobowiązań pozaumownych nie pozostawały bez wpływu na kierunek ewolucji norm prawa prywatnego międzynarodowego dotyczących prawa właściwego dla tych zobowiązań. Na przykład P. Bourel tłumaczył zjawisko, które można określić mianem „specjalizacji norm kolizyjnych”, polegające na wykształcaniu się partykularnych norm prawa prywatnego międzynarodowego o stosunkowo wąskim zakresie zastosowania, koniecznością odzwierciedlenia na płaszczyźnie kolizyjnej tych funkcji, które z czasem zaczęto przypisywać określonym kategoriom zobowiązań niewynikających z czynności prawnych¹⁹.

Podobnie w doktrynie wskazuje się, że przemiany funkcji prawa zobowiązań pozaumownych powinny wpływać na zakres autonomii woli, z której strony korzystają na płaszczyźnie kolizyjnej²⁰. Odmienne dziś rozłożenie akcentów na poszczególne funkcje prawa zobowiązań powinno bowiem skłaniać do rewizji poglądu o nierozzerwalnym związku pomiędzy zdarzeniem, z którego wynika odpowiedzialność pozaumowna, i prawem państwa, na terytorium którego zdarzenie to wystąpiło lub w obrębie którego zmaterializowały się jego skutki, a który to związek do niedawna poczytywano jako przeszkodę dla dopuszczalności wyboru prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych²¹.

Tą drogą podążała także przeważająca część nauki prawa kolizyjnego. Dostrzegano bowiem, że pochodną optyki skoncentrowanej na funkcji

¹⁹ P. Bourel, *Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé*, RCADI 1989, t. 214, s. 279 i n. oraz s. 398.

²⁰ Por. M. Gabrysiak, *Uprzedni wybór prawa dla deliktów w prawie międzynarodowym na tle rozporządzenia Rzym II*, EPS 2009/4, s. 22.

²¹ Na przykład, decyzja japońskiego ustawodawcy o dopuszczeniu wyboru prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych tłumaczona jest właśnie przemianami funkcji odpowiedzialności odszkodowawczej. W tym kontekście wskazuje się, że współcześnie pierwszorzędne znaczenie ma ochrona poszkodowanego, która realizowana jest w drodze naprawienia wyrządzonej mu szkody, nie zaś ochrona interesu zbiorowego – zob. Y. Nishitani, *The Rome II Regulation from a Japanese Point of View*, YPIL 2007, t. 9, s. 184.

kompensacyjnej, która szczególną wagę przywiązuje do wzajemnych praw i obowiązków w relacji poszkodowanego i sprawcy, stała się refleksja nad zakresem swobody przyznawanej tym podmiotom w prawie merytorycznym. Ostatecznie nauka prawa prywatnego międzynarodowego w zasadzie jednomyślnie opowiedziała się za poglądem, zgodnie z którym kolizyjnoprawna autonomia woli w obszarze zobowiązań pozaumownych może być wyjaśniona zakresem swobody, z której strony korzystają na tle prawa merytorycznego.

Na przykład M. Sośniak wskazywał, że strony zobowiązania deliktowego mogą zawrzeć ugodę w celu uregulowania wzajemnych praw i obowiązków, a poszkodowany może zrzec się roszczenia lub podjąć decyzję, że nie będzie w ogóle go dochodził. Zdaniem tego autora nie ma racjonalnych względów, które przemawiałyby za tym, by na płaszczyźnie kolizyjnej strony nie mogły korzystać z refleksu autonomii przyznawanej im przez prawo merytoryczne²².

Argument ten przeszło 20 lat później powtórzył F. Vischer, wskazując, że granice kolizyjnej autonomii woli w prawie zobowiązań pozaumownych powinno wytyczać się podług linii rozgraniczającej uprawnienia, którymi na tle prawa merytorycznego strony mogą dysponować według swojego uznania i uprawnienia, w odniesieniu do których strony nie dysponują taką swobodą²³. Skoro poszkodowany może w każdym czasie zrzec się roszczenia, czemu odpowiada uprawnienie sprawcy do uznania zgłoszonego żądania, to zdaniem F. Vischera nie ma powodów, dla których wola stron nie powinna zostać poszanowana także na płaszczyźnie kolizyjnej, o ile w daną sytuację życiową nie są zaangażowane interesy osób trzecich²⁴.

Współcześnie do tych poglądów nawiązuje J. Basedow, który stwierdza, że posługiwanie się w odniesieniu do zobowiązań pozaumownych wyłącznie normami kolizyjnymi opartymi na łączniach obiektywnych

²² M. Sośniak, *Zobowiązania nie wynikające...*, s. 79.

²³ F. Vischer, *General Course on Private International Law*, RCADI 1992, t. 232, s. 126.

²⁴ F. Vischer, *General...*, s. 127.

jest niespójne z zakresem autonomii stron w prawie merytorycznym. Autor zwraca uwagę, że w większości porządków prawnych dopuszcza się możliwość zawarcia porozumienia, na mocy którego strony regulują wzajemne prawa i obowiązki wynikające ze zobowiązania pozaumownego²⁵.

W rodzimej literaturze analogiczne stanowisko prezentuje M. Pazdan. Za dopuszczeniem następczego wyboru prawa dla zobowiązań pozaumownych przemawia, zdaniem tego autora, zakres swobody, którym strony dysponują w prawie merytorycznym przy ustalaniu sposobu i zakresu wyrównania szkody lub określaniu sposobów usunięcia następstw zdarzenia niebędącego czynnością prawną, które stało się źródłem zobowiązania²⁶.

Warto odnotować, że w doktrynie prawa kolizyjnego prowadzono analogiczne rozważania dotyczące związku pomiędzy swobodą, z której strony korzystają na tle prawa merytorycznego, i swobodą wyboru prawa właściwego także w odniesieniu do zobowiązań umownych. Co ciekawe, zdecydowanie śmielej aniżeli w kontekście zobowiązań pozaumownych głoszono pogląd, że kolizyjnoprawna autonomia woli w zakresie zobowiązań wynikających z czynności prawnych nie powinna być utożsamiana z materialnoprawną zasadą swobody umów, pomimo że są one refleksem tej samej idei. Swoboda umów pozwala stronom na regulowanie wzajemnych praw i obowiązków, podczas gdy swoboda wyboru prawa ma na celu rozstrzyganie problemów kolizyjnych zgodnie z wolą stron²⁷.

²⁵ J. Basedow, *The Law of Open Societies: Private Ordering and Public Regulation of International Relations: General Course on Private International Law*, RCADI 2013, t. 360, s. 194.

²⁶ M. Pazdan, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym – aktualne tendencje* [w:] *Europeizacja prawa prywatnego*, t. 2, red. M. Pazdan, W. Popiołek, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2008, s. 147.

²⁷ Zob. J. Gołaczyński, *Umowy elektroniczne w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2007, s. 102. Obserwacja ta koresponduje z głoszonym niekiedy poglądem, że różne przyczyny decydują o poszanowaniu woli stron w zakresie zobowiązań umownych i pozaumownych. Zob. Ch. Kohler, *L'autonomie de la volonté en droit international privé: un principe universel entre libéralisme et étatisme*, RCADI 2012, t. 359, s. 304. Odmienne F. Maultzsch, *Party Autonomy in European Private International Law: Uniform Principle or*

Poczynione wyżej obserwacje mogą prowadzić do zaskakującego skądinąd wniosku, że to w odniesieniu do zobowiązań pozaumownych zdecydowanie głoszona jest teza, że wybór prawa właściwego jest pochodną swobody, z której strony korzystają w prawie merytorycznym, pomimo że tradycyjnie to prawo umów jest obszarem, w którym autonomia woli ucieleśnia się najdobitniej.

3. Idea autonomii woli w zakresie zobowiązań pozaumownych w judykaturze

Zapowiedzią nadchodzących zmian w sposobie myślenia o roli autonomii woli w obszarze zobowiązań pozaumownych były rozstrzygnięcia wydawane w sprawach, w których za zgodą stron odstępowano od zastosowania prawa w normalnym toku rzeczy właściwego na rzecz prawa państwa forum.

Context-Dependent Instrument?, JPIL 2016/3, s. 489. Niektórzy autorzy zajmują natomiast w tej kwestii odmienne stanowisko i twierdzą, że wybór prawa właściwego jest pochodną zasady swobody umów. O ile jednak na tle prawa merytorycznego strony muszą liczyć się z ograniczeniami wprowadzanymi przez jednego prawodawcę, o tyle kolizyjnoprawna autonomia woli podlega ograniczeniom wynikającym z większej liczby porządków prawnych. S.C. Symeonides, *Party Autonomy in International...*, s. 1127. Jeszcze inni autorzy nie czynią w tym względzie dodatkowych zastrzeżeń i wskazują, że kolizyjnoprawna autonomia woli może być w pełni wyjaśniona w drodze odwołania się do zakresu swobody, która jest przyznawana stronom na tle prawa merytorycznego w odniesieniu do stosunków umownych – zob. Th.M. de Boer, *Party Autonomy and Its Limitations in the Rome II Regulation*, YPIL 2007, t. 9, s. 20. Autor ten podobne stanowisko formułuje w kontekście swobody wyboru prawa właściwego dla zobowiązań wynikających z czynów niedozwolonych oraz dla kwestii związanych ze spadkobranie (zob. również J. Pazdan, *Wybór prawa w sprawach spadkowych w ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym*, PPPM 2011, t. 9, s. 17) i majątkowymi stosunkami małżeńskimi (zob. Th.M. de Boer, *The EEC Contracts Convention and the Dutch Courts, A Methodological Perspective*, RabelsZ 1990, s. 37). Co ciekawe, w innym opracowaniu Th.M. de Boer przyznaje, że choć jest zwolennikiem odwoływania się do swobody, z której strony korzystają w prawie merytorycznym w celu uzasadnienia dopuszczalności wyboru prawa, to autonomia na płaszczyźnie prawa merytorycznego i na płaszczyźnie kolizyjnej nie zawsze muszą się ze sobą pokrywać – Th.M. de Boer, *Facultative choice of law. The procedural status of choice-of-law rules and foreign law*, RCADI 1996, t. 257, s. 351–352.